

JAN HLEBOWICZ

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych w Gdańsku Instytutu Pamięci Narodowej

ORCID: 0000-0001-8044-4418

WSKRZESIĆ DUCHA „GAMAŁ”. REAKTYWACJA IDEI WYCHOWAWCZYCH GIMNAZJUM POLSKIEGO W RAMACH I PAŃSTWOWEGO GIMNAZJUM I LICEUM W GDAŃSKU (1945–1948)

Po kilkuletnich staraniach w maju 1922 r. na terenie Wolnego Miasta Gdańska (WMG), w gmachu byłych koszar na Starym Przedmieściu przy Am Weißen Turm 1 (obecnie ul. Jana Augustyńskiego 1) zostało uruchomione Gimnazjum Polskie (GP)¹. Helena Dzienis słusznie wskazywała, że powstanie pierwszej polskiej szkoły ponadpodstawowej było koniecznością – z jednej strony ze względu na potrzeby Polaków obywatelstwa gdańskiego oraz znaczny napływ urzędników i obywateli polskich do WMG, z drugiej zaś „z powodów narodowych i kulturalnych”². Placówka oświatowa – od 1935 r. nosząca imię Józefa Piłsudskiego, której prawnym właścicielem była Macierz Szkolna w Gdańsku – stała się jednym z najważniejszych ośrodków polskości w mieście zdominowanym przez ludność

¹ Więcej na temat szkolnictwa polskiego w WMG w ujęciu prawnopolitycznym zob. m.in.: J. Augustyński, *Podstawy prawne, na jakich opiera się polskie szkolnictwo na terenie W.M. Gdańska* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976, s. 91–94; H. Polak, *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1978, s. 44–84; H. Stępnia, *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Gdańsk 1991, s. 60–65. O kilkuletnich staraniach utworzenia GP zob.: Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie w Gdańsku 1922–1939*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1958, nr 1, s. 66–68; M. Dragan, *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku w latach 1922–1939* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie...*, s. 85–90; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku (1922–1939)* [w:] *Historia gdańskich dzielnic*, t. 2: *Stare Przedmieście*, red. J. Dargacz, K. Kurkowska, Gdańsk 2019, s. 380–382. Uroczyste otwarcie i poświęcenie GP odbyło się 13 V 1922 r. (zob. *Uroczystość otwarcia i poświęcenia gimnazjum polskiego w Gdańsku*, „Gazeta Gdańska”, 16 V 1922).

² Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej APG), 1554, 343, Ocena recenzyjna publikacji „Księga pamiątkowa Gimnazjum Polskiego w Gdańsku” autorstwa Mariana Pelczara, 26 X 1974, b.p.; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 380.

niemiecką³. Pisarz Stanisław Przybyszewski, który przyczynił się do powstania szkoły, podkreślał: „Sprawa Gimnazjum Polskiego w Gdańsku jest sprawą, która winna jak najgoręcej obchodzić całą Polskę”⁴. Placówka, nazywana przez uczniów „gamają”, realizowała przede wszystkim swój najistotniejszy cel – umożliwiała dzieciom Polaków obywatelstwa gdańskiego, obywateli polskich stale przebywających w Gdańsku oraz polskich urzędników i funkcjonariuszy zatrudnionych w WMG zdobycie wykształcenia średniego, a w konsekwencji również podjęcie studiów na uczelniach wyższych⁵. „Zadaniem szkoły bowiem było stworzenie prawdziwie polskiej inteligencji, kadry pracowników w wolnych zawodach”⁶.

Jednocześnie GP nie ograniczało swojej działalności wyłącznie do zajęć lekcyjnych, lecz organizowało również życie pozaszkolne swoich wychowanków⁷. Gimnazjum „stało się ośrodkiem związków sportowych, samopomocy naukowej, przysposobienia wojskowego, harcerstwa”⁸. „Część z nas słabo mówiła po polsku, więc do nauki języka przykładano szczególną wagę. Dopiero po latach zrozumiałam, że gimnazjum było swoistą ostoją polskości, które ukształtowało nas na całe życie” – twierdziła Budzimira Wojtalewicz-Winke, uczennica GP⁹.

W historiografii za datę wieńczącą działalność Gimnazjum Polskiego przyjmuje się 29 sierpnia 1939 r.¹⁰, jednak kronika I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja

³ W roku szkolnym 1934/1935 nazwę szkoły – Gimnazjum Polskie w Gdańsku – zmieniono na Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku, w 1935/1936 placówkę przemianowano na Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku (zob. Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania Gimnazjum Polskiego w Gdańsku*, „Rocznik Gdański” 1973, t. 31, z. 2, s. 189, 192; Archiwum Akt Nowych [dalej AAN], Ministerstwo Spraw Zagranicznych [dalej MSZ], 2/322/0/4.2/2438, Pismo Macierzy Szkolnej w Gdańsku do Komisarza Generalnego RP w Gdańsku, 8 IV 1935 r., k. 33–41; APG, 1554, 343, Ocena recenzyjna publikacji „Księga pamiątkowa Gimnazjum Polskiego w Gdańsku” autorstwa Mariana Pelczara, 26 X 1974 r., b.p.; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku [dalej AIPN Gd], 1197/3, Kserokopia publikacji *W 35-lecie założenia Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, [1957 r.], k. 7).

⁴ *Uroczystość otwarcia i poświęcenia...; S. Przybyszewski, O polskości w Gdańsku [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie...*, s. 10–14; M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego w Gdańsku [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie...*, s. 15.

⁵ Wysoki poziom nauczania zapewniała przybyła z całej Polski wykwalifikowana kadra pedagogiczna (zob. H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 391–394; R. Grzybowski, *Pięćdziesięciolecie gdańskiej historii wychowania*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2008, nr 24, s. 140).

⁶ Archiwum I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Gdańsku (dalej AILO), Wstęp do kroniki I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku autorstwa Marcina Dragana, [1945 r.], k. 1. Podobną opinię wyraziła Brygida Kürbis: „Najważniejszym [...] celem Gimnazjum było [...] kształcenie inteligencji polskiej dla wzmocnienia społeczeństwa polskiego Wolnego Miasta Gdańska” (APG, 1554, 343, Recenzja wewnętrzna „Księgi pamiątkowej 50-lecia Gimnazjum Polskiego” autorstwa Brygidy Kürbis, 26 VIII 1974, b.p.).

⁷ B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, t. 1, Gdańsk 1984, s. 166; K. Sołtyś, *Współpraca domu i szkoły w nauczaniu (praktyczne wskazania dotyczące zorganizowania pracy domowej dziecka)* [w:] *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1932/33*, Gdańsk 1933, s. 35.

⁸ AILO, Wstęp do kroniki I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku autorstwa Marcina Dragana, [1945 r.], k. 1.

⁹ Ustna relacja Budzimiry Wojtalewicz-Winke, udzielona autorowi 11 VIII 2013 r. (nagranie w zbiorach autora).

¹⁰ M. Urbanek, *Ostatnie chwile Gimnazjum Polskiego [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 260; J. Daniluk, *Niespokojne lato. Sytuacja w Gdańsku*

Kopernika w Gdańsku (I LO) informowała: „Z dniem 8 maja 1945 r. powstało I Państwowe Gimnazjum i Liceum w Gdańsku [I PGiL]¹¹ jako kontynuacja dawnego Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej”¹². Powyższy cytat wymaga rozwinięcia poprzez postawienie następujących pytań badawczych: 1) Czy rzeczywiście po 1945 r. w I PGiL podjęto próbę wskrzeszenia idei wychowawczych działającego przed II wojną światową w WMG Gimnazjum Polskiego? 2) Jeśli tak, to w jakich elementach uwidaczniała się ideowa spuścizna GP w ramach I PGiL? 3) Przyjmując, że do reaktywacji koncepcji wychowawczych GP w I PGiL doszło, w jakim stopniu okazały się one trwałe?

Gimnazjum Polskie było dziewięcioklasową matematyczno-przyrodniczą szkołą koedukacyjną¹³ typu frankfurckiego¹⁴, z łaciną i językiem greckim (fakultatywnym)¹⁵. Program nauczania GP był wzorowany na planach naukowych gimnazjów realnych w WMG, kładących duży nacisk na język niemiecki, matematykę i gimnastykę (przedmiot maturalny od 1932 r.)¹⁶ oraz – po części – na polskich programach nauczania, szczególnie w odniesieniu do języka polskiego i historii Polski¹⁷.

w przededniu wybuchu II wojny światowej (czerwiec–sierpień 1939), „Argumenta Historica. Czasopismo naukowo-dydaktyczne” 2015, nr 2, s. 27; J. Załęska-Kaczko, *Architektura Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku w latach 1922–1939* [w:] *Historia gdańskich...*, s. 425. W czasie II wojny światowej 28 wychowanków „gamał” oraz 17 pracowników GP (16 wychowawców oraz woźny) poniosło śmierć z ręki niemieckiego okupanta. Sam budynek GP w trakcie wojny został przejęty na potrzeby dowództwa niemieckiego XX Okręgu Wojskowego (zob. *Wykaz wychowawców i wychowanków Gimnazjum Polskiego, którzy oddali życie w obronie polskości Gdańska i wolności Polski*, oprac. B. Janik [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie...*, s. 135–136; K. Sroczyńska-Wycańska, *Abiturienti Gimnazjum Polskiego – ofiary II wojny światowej* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 328; J. Daniłuk, *Powstanie i działalność niemieckiej placówki archiwalnej wojsk lądowych w Gdańsku–Oliwie (1939–1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2012, R. 44, nr 2, s. 35).

¹¹ I Państwowe Gimnazjum i Liceum w Gdańsku to obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika („Jedynka”).

¹² AİLO, Kronika szkolna, b.d., k. 9. W tym miejscu należy dodać, że do żywotności tradycji oświatowych GP w powojennych gdańskich szkołach odwoływał się Jerzy Głowczyk: „Nawiązywanie do tradycji byłego Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku uwidoczniło się w I i II liceum w postaci części kadry nauczycielskiej oraz duchowej łączności z byłą szkołą w Gdańsku” (J. Głowczyk, „Szkolnictwo ogólnokształcące w Gdańsku w latach 1945–1973”, mps pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem K. Trzebiatowskiego, Gdańsk 1977, s. 73–74). Z kolei Marek Andrzejewski pisał o „I Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika [...] powołanym [...] jako I Państwowe Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum, nawiązującym do tradycji Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej” (M. Andrzejewski, *I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika* [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2012, s. 572). Cytowani autorzy nie rozwinęli jednak tych wątków.

¹³ Nazwy klas były takie jak w systemie niemieckim stosowanym w WMG. Najniższą klasą, odpowiadającą klasie pierwszej gimnazjów polskich, była seksta. Następne to: kwinta, kwarta, niższa i wyższa tercja, niższa i wyższa sekunda oraz niższa i wyższa pryma (zob. H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 384).

¹⁴ „Obok trzech typów zasadniczych w Niemczech (gimnazjum, gimnazjum realne i wyższa szkoła realna) istniały gimnazja zreformowane typu frankfurckiego, różniące się głównie późniejszym wprowadzeniem łaciny i zastępowaniem języka greckiego przez język angielski” (Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*, s. 72).

¹⁵ APG, 984, 3, Arkusz maturalny Gimnazjum Polskiego w Gdańsku, b.d., k. 8–9; Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania...*, s. 194. Nauczanie języka greckiego w GP prowadzone było do roku szkolnego 1930/1931 włącznie. Zrezygnowano z tego przedmiotu z braku chętnych do jego zgłębiania (zob. H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 385).

¹⁶ AAN, Ambasada RP w Berlinie, 2/474/0/5.16/1952, Pismo Komisarza Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie w sprawie Gimnazjum Polskiego w Gdańsku, 9 V 1934 r., k. 1–7; AAN, MSZ, 2/322/0/4.2/2437, Protokół ustnego egzaminu dojrzałości w terminie wielkanocnym, 8 III 1934 r., k. 8–11; Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*, s. 71; *idem*, *W 50-lecie powstania...*, s. 194.

¹⁷ W większej mierze niż w szkołach gdańskich uwzględniano również naukę przyrody i geografii (zob. Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*, s. 71; *idem*, *W 50-lecie powstania...*, s. 194; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 385).

Program ideowy placówki przedstawił podczas jej otwarcia Antoni Snowacki, pierwszy dyrektor szkoły¹⁸. W przemówieniu podkreślił, że „wychowanie młodzieży oprze się na zasadach religijnych, że szkoła dążyć będzie do przepojenia młodzieży miłością języka polskiego, poszanowaniem pracy, ukochaniem morza; wdrażać będzie młode pokolenie do karności, kształtować [...] rozum i wolę, zaprawiać do ofiarności i poświęcenia. Wzorem dla niej będą wychowawcy, a pomocą dom rodzicielski, z którym szkoła pozostawać będzie w stałym kontakcie”¹⁹. Dyrektor wskazywał też na szkodliwość bolszewizmu, którego „zasady wywrotowe [...], ogarnąwszy całe masy ludu, otworzyły wulkan wywracający wszystko, co dotychczas było święte”²⁰.

W wymiarze wychowawczym GP nie odwoływało się do tych szkół polskich, które organizowano na wzór placówek galicyjskich²¹, „zbyt mało liczących się z dokonanymi w świecie zmianami [...], nieliczącymi się ze zdobyczami nauk filozoficznych, socjologicznych, psychologicznych i pedagogicznych, które przygotowały od początku XX wieku podwaliny pod budowę nowej szkoły, rzucając wiele światła na psychikę dziecka i jego rozwój”²². Pedagogicznym punktem odniesienia dla GP nie były również te szkoły niemieckie, które swój model wychowawczy opierały na zasadach herbertowskich²³. Jak wskazywał nauczyciel w Gimnazjum Polskim Michał Władysław Urbanek²⁴, w GP stosowano cele i metody wychowawcze oparte na „realnych potrzebach terenu i na najnowszych zdobyczach naukowych, jak na przykład psychoanaliza [Sigmunda] Freuda,

¹⁸ Już 30 VI 1922 r. dyrektor Snowacki m.in. „z powodu różnicy poglądów na sposoby wychowania młodzieży” ustąpił z zajmowanego stanowiska. Najprawdopodobniej główną przyczyną była niezgoda większości kadry pedagogicznej na stosowanie kar cielesnych (zob. A. Czartkowski, 1922–1932. *Dziesięć lat istnienia Gimnazjum Polskiego w Gdańsku* [w:] *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1931/32*, Gdańsk 1932, s. V; Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*, s. 69).

¹⁹ Cyt. za: M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 17.

²⁰ Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*, s. 68–69.

²¹ Więcej na temat szkolnictwa galicyjskiego oraz jego wpływu na szkolnictwo polskie po roku 1918 zob. m.in. C. Majorek, *Ustrój galicyjskiego szkolnictwa ludowego w czasie walki o autonomię i w okresie kampanii rezolucyjnej (1860–1873)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie” 1968, z. 32, s. 211–234; B. Snoch, *Polska szkoła średnia w Galicji w pierwszych latach wojny 1914/15–1915*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 1999–2000–2001, nr 8–9–10, s. 271–275; E. Juško, *Struktura organizacyjna szkół powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918–1939*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2004, t. 32, z. 2, s. 113–143.

²² M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 28.

²³ Johann F. Herbart (1776–1841) – teoretyk pedagogiki zachowawczej, głosił, że wychowanka można „kształtować”, a edukacja składa się z dwóch podstawowych etapów: rządzenia dziećmi i kierownictwa. Pierwsze polega na utrzymywaniu porządku i spokoju, drugie na mobilizowaniu do uczenia się i kształtowania charakteru. Istotnym elementem kierownictwa, według Herbart, jest dyscyplina. Więcej na temat teorii pedagogicznych Herbart zob. m.in.: J. Zubelewicz, *Pedagogika ogólna Herbart i jej znaczenie w zarządzaniu klasą szkolną* [w:] M. Maciejczak, L. Stachurski, M. Stelmach, J. Szatan, B. Witowska-Maksimczuk, J. Zubelewicz, *O niektórych wartościach podstawowych (w kręgu filozofii współczesnej)*, t. 2, Truskaw 2015, s. 159–174; D. Stępkowski, *Kształtowanie moralności w warunkach szkolnych – Herbart i poza nim*, „Przegląd Pedagogiczny” 2021, nr 1, s. 42–58.

²⁴ Michał Władysław Urbanek (1886–1982) – filolog, pedagog, działacz oświatowy. W GP pracował jako polonista od 1 IX 1926 r. do 29 VIII 1939 r. W szkole opiekował się harcerstwem. Po wojnie 1945 r. powrócił do Gdańska, od 1 września objął stanowisko nauczyciela języka polskiego w Liceum Ogólnokształcącym Bolesława Chrobrego w Sopocie, gdzie pracował do 31 III 1967 r. (zob. B. Janik, *Życiorysy pracowników Gimnazjum Polskiego w Gdańsku* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie...*, s. 198–200).

psychologia indywidualna [Alfreda] Adlera i psychologia analityczna [Carla Gustava] Junga²⁵. Dyrekcja i kadra pedagogiczna inspirowały się m.in. koncepcjami filozofa i pedagoga Johna Deweya (1859–1952), z naczelną zasadą „nauczanie przez działanie”²⁶, a także pioniera pedagogiki eksperymentalnej Jana Władysława Dawida (1859–1914)²⁷ oraz Georga Kerschensteina (1854–1932), przedstawiciela pedagogiki kultury, autora koncepcji „szkoły pracy”²⁸.

W roku szkolnym 1931/1932 w GP do programu szkolnego włączono nowe zasady wychowawcze i metodyczne, zebrane przez Tadeusza Adamczyka²⁹ w publikacji *Organizacja pracy wychowawczej w szkole średniej ogólnokształcącej. Zarys problemów*. Adamczyk pracował w GP w latach 1928–1930. Następnie został delegowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na roczne studia pedagogiczne w Instytucie im. Rousseau w Genewie oraz w Instytucie dla Spraw Wychowania i Nauczania w Berlinie. Po powrocie do Gdańska, jako referent wychowawczy w GP, wprowadzał do programu szkoły poznane za granicą postępowe idee pedagogiczne – odwoływał się do koncepcji psychologii rozwojowej Éduarda Claparède’a³⁰, Adolpha Ferrière’a³¹ i Jeana Piageta³², a także idei silnego charakteru moralnego wyrabianego przez samowychowanie Friedricha Wilhelma Förstera³³. Adamczyk podkreślał duże

²⁵ M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 28.

²⁶ Koncepcja „szkoły działania” Deweya stała się inspiracją dla wielu pedagogów do podejmowania nowatorskich metod nauczania. Więcej na temat idei pedagogicznych Deweya zob. m.in.: Ł. Kabzińska, *Recepcja poglądów J. Deweya w polskiej pedagogice okresu międzywojennego*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2000, nr 11–12, s. 23–31.

²⁷ Zob. *Recepcja myśli pedagogicznej Jana Władysława Dawida w XX i XXI wieku*, red. S. Walasek, K. Gandecka, Wrocław 2015.

²⁸ „Szkoła pracy” ma na celu nie tylko „wprowadzanie wychowania w świat wiedzy, umiejętności i wartości, lecz także wyćwiczenie w nabytych tą drogą wiadomościach, sprawnościach i nastawieniach” (G. Kerschensteiner, *Pojęcie szkoły pracy*, Lwów–Warszawa 1934, s. 135).

²⁹ Tadeusz Adamczyk (1893–1944) – pracował w GP w latach 1928–1930. Jako polonista opiekował się biblioteką uczniowską i pracownią polonistyczną (zob. B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 141–142).

³⁰ Éduard Claparède (1873–1940) – psycholog, autor koncepcji „wychowania funkcjonalnego”, które miało pobudzać aktywność ucznia i wspierać rozwój jego indywidualnych zdolności. „Należy liczyć się z różnicami uzdolnień, bo iść na przekór typowi naturalnemu, to iść na przekór naturze” – mawiał. Postulat Claparède’a – „szkoła na miarę dziecka” – stał się jednym z najważniejszych haseł ruchu nowego wychowania (zob. E. Wolter, *Nowe wychowanie*, „Fides et Ratio. Kwartalnik naukowy” 2014, nr 4 (18), s. 36–49).

³¹ Adolphe Ferrière (1879–1960) – pedagog, przedstawiciel progresywizmu, w 1909 r. opublikował projekt „nowej szkoły”. Więcej na temat poglądów pedagogicznych Adolphe’a Ferrière’a zob. m.in.: H. Rowid, *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*, Kraków 1931, s. 172, 178, 199; Ł. Kabzińska, *Idea wychowania moralno-społecznego w programach międzynarodowych kongresów pedagogicznych okresu międzywojennego*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy” 2013, nr 4, s. 44, 47, 51.

³² Jean Piaget (1896–1980) – psycholog, uznawał, że zasadniczym mechanizmem rozwoju jest aktywność własna (zob. m.in. K. Możdżeń, *Strukturalistyczny model rozwoju człowieka J. Piageta w kontekście zagadnień pedagogicznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I. Philosophia-Sociologia” 2009, t. 34, s. 137–147; M. Szczygieł, *Konstruktywizm Jeana Piageta i koncepcja zmysłu liczby a edukacja matematyczna*, „Edukacja” 2017, nr 1 (140), s. 7–26).

³³ Friedrich Wilhelm Förster (1869–1966) – etyk, pedagog, twórca koncepcji wychowania do wolności wyboru (zob. F.W. Förster, *Wychowanie i samowychowanie. Wskazania zasadnicze dla rodziców i nauczycieli, duszpaste-rzy i piastunów młodzieży*, Warszawa 1917).

znaczenie samorządu uczniowskiego oraz organizacji szkolnych³⁴, a także rolę wychowawcy „obdarzonego prawdziwą kulturą wewnętrzną, wiedzą i entuzjazmem”³⁵.

Podsumowując – GP realizowało idee: „szkoły pracy”, „szkoły twórczej”, szkoły, która „tętniła życiem, nie znała rutyny, bierności”, budziła aktywność, podmiotowość, samodzielność ucznia, umiejętnie wykorzystywała jego zainteresowania i zdolności. Nauczyciel pracujący w GP przede wszystkim skupiał się na aktywizowaniu i uspołecznianiu uczniów poprzez swój własny entuzjazm i zaangażowanie³⁶.

W jakim stopniu opisane koncepcje pedagogiczne i idee wychowawcze realizowane w GP po II wojnie światowej były kontynuowane w I PGiL? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy przyrzeć się historii placówki. I Państwowe Gimnazjum i Liceum rozpoczęło swoją działalność 8 maja 1945 r. jako „kontynuacja dawnego Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej”³⁷. Kronika dzisiejszego I LO, z której pochodzi przywołana informacja, została poprzedzona pięciostronicowym wstępem byłego wykładowcy GP, a po wojnie nauczyciela w I PGiL, Marcina Dragana³⁸, wskazującym na ciągłość tradycji oświatowych między obiema placówkami. O tym, że jest to kontynuacja działalności GP w ramach I PLiG, nie świadczą jedynie deklaracje w kronice. Rok po otwarciu I PGiL, w maju 1946 r., oddano do użytku bibliotekę szkolną. Znaczna część książek pochodziła z księgozbioru GP, który był przechowywany w podziemiach Biblioteki Miejskiej w Gdańsku³⁹ i został zwrócony I PGiL „jako tej szkole, która przejęła spadek po daw-

³⁴ T. Adamczyk, *Organizacja pracy wychowawczej w szkole średniej ogólnokształcącej. Zarys problemów. Referat wygłoszony na konferencji rejonowej w Toruniu dnia 29 lutego 1932 r.* [w:] *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1931/1932...*, s. 6–8.

³⁵ K. Sroczyńska-Wyczańska, *Wprowadzenie* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolatecie...*, s. 7.

³⁶ M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 29; T. Adamczyk, *Organizacja pracy wychowawczej...*, s. 13.

³⁷ AILLO, Kronika szkolna, b.d., k. 9. Należy podkreślić, że do tradycji oświatowych GP w Gdańsku nieformalnie nawiązywała także inna powojenna gdańska szkoła średnia, tj. utworzone 15 IV 1945 r. w Gdańsku-Wrzeszczu II Państwowe Gimnazjum i Liceum. Po II wojnie światowej w gronie pedagogicznym „Dwójki” znaleźli się dawni wykładowcy GP, m.in. Jan Trzcieniecki, Zbigniew Rynduch (pierwszy powojenny dyrektor szkoły), Helena Rakowska, Stefania Ornass-Rynduch, Janina Browińska, edukację zaś kontynuowało grono dawnych uczniów GP, którym wybuch wojny uniemożliwił przystąpienie do matury. Placówka 2 XII 1945 r. otrzymała imię Władysława Pniewskiego, nauczyciela języka i literatury polskiej w GP, zamordowanego w niemieckim obozie koncentracyjnym Stutthof (zob. AIPN Gd, 1197/3, Kserokopia publikacji *W 35-lecie założenia Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, [1957 r.], k. 13; Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania...*, s. 190, 198–199; B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 179; J. Główezyk, *Szkolnictwo ogólnokształcące...*, s. 55, 73–74; L. Żukowska, „Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Gdańsku w latach 1945–1950”, mps pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem G. Berendta, Gdańsk 2008, s. 22).

³⁸ Marcin Dragan (1882–1966) – archiwista, pedagog, doktor filozofii. Latem 1925 r. został nauczycielem GP w Gdańsku, gdzie wykładał historię i geografii. W maju 1945 r. powrócił do Gdańska. W grudniu 1945 r., po tymczasowym zatrudnieniu w ówczesnym I PGiL w Gdańsku oraz w dawnej Bibliotece Miejskiej (obecna Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk), objął stanowisko dyrektora Archiwum Państwowego w Gdańsku (zob. B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 152–153; M. Pelczar, *Marcin Dragan – długoletni prezes*, „Rocznik Gdański” 1972, t. 32, z. 1, s. 27–28; AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/44, Korespondencja Marcina Dragana do Witolda Suchodolskiego, 14 IV 1946 r., k. 3–8).

³⁹ Po rozpoczęciu działań wojennych Niemcy przewieźli część zbiorów zlikwidowanej biblioteki GP do Biblioteki Miejskiej (wówczas Stadtbibliothek) w Gdańsku, gdzie książki przetrwały okres II wojny światowej (zob. B. Mielcarzewicz, *Biblioteka gimnazjalna* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolatecie...*, s. 184).

nym gimnazjum⁴⁰. Również w oficjalnym wykazie państwowych szkół średnich ogólnokształcących podlegających Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego, opracowanym dla Ministerstwa Oświaty w 1947 r., I PGiL funkcjonowało jako jedyna szkoła gdańska czynna przed wrześniem 1939 r. i kontynuująca przedwojenną działalność oświatową. Jako poprzednika I PGiL w dokumencie wskazano „szkołę średnią ogólnokształcącą Polskiej Macierzy Szkolnej”⁴¹.

Swoją powojenną siedzibę przy ul. Wały Piastowskie 6 I PGiL odziedziczyło nie po GP, ale po niemieckiej realnej szkole średniej (wyższego stopnia) św. Piotra i Pawła (Oberrealschule zu St. Petri und Pauli)⁴². Gmach ten został zabezpieczony po wojnie⁴³, podobnie jak budynek byłego GP (ul. Augustyńskiego 1)⁴⁴, pierwszy z nich był jednak mniej zniszczony i można było liczyć na szybsze „przywrócenie go do stanu używalności”⁴⁵. Z tego powodu to kompleks mieszczący wcześniej niemiecką szkołę, a nie właściwy gmach gimnazjum, który w tamtym czasie pozostawał niezdatny do użytku, posłużył za miejsce do przywrócenia koncepcji wychowawczych GP.

Pierwszym dyrektorem I PGiL został Bernard Janik, były nauczyciel języka niemieckiego w GP⁴⁶. Początkowo zajęcia prowadziło zaledwie pięciu nauczycieli – troje z nich nauczało wcześniej w Gimnazjum Polskim. Oprócz dyrektora do grona pedagogicznego należeli: Barbara Mielcarzewicz (dawna nauczycielka języka niemieckiego i francuskiego

⁴⁰ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 21. W późniejszym okresie – w latach 1947 i 1948 – ocalałe książki zostały włączone do księgozbioru dzisiejszej Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (zob. B. Mielcarzewicz, *Biblioteka gimnazjalna...*, s. 184).

⁴¹ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/2.10/1575, Wykaz państwowych szkół średnich ogólnokształcących podlegających pod Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego, 13 V 1947 r., k. 5–6.

⁴² APG, 1178, 18, Sprawozdanie z czynności służbowych od dnia 14 V do dnia 25 V 1945 r., b.d., k. 356.

⁴³ Podczas II wojny światowej Niemcy urządzili w nim koszary wojskowe i punkt opatrunkowy. Dawna szkoła była także miejscem zbierek żołnierzy Wehrmachtu wysyłanych na front oraz noclegownią dla przyjeżdżających wojskowych. W 1945 r., wycofując się przed sowiecką ofensywą, hitlerowcy podłożyli ogień w piwnicach szkoły. Chociaż pożar nie przedostał się na kolejne piętra, zostały zniszczone wszystkie akta wojskowe, a także wiele urządzeń szkolnych, pomocy naukowych i książek. Na skutek bombardowań destrukcji uległy: sala gimnastyczna, gabinet fizyki, część dachu, szyby i futryny okienne oraz szafy szkolne. W budynku szkoły znajdowało się również obserwatorium astronomiczne. Po wojnie zachowany zbiór książek i instrumentów astronomicznych został zabezpieczony przez dyrekcję I PGiL, a następnie przekazany do obserwatorium astronomicznego UW (zob. *ibidem*, k. 356; APG, 3164, 1, Pismo dyrektora I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku do dyrektora obserwatorium astronomicznego Uniwersytetu Warszawskiego, 12 IV 1947 r., b.p.; AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 9).

⁴⁴ W marcu 1945 r. budynek dawnego GP zajęli Polacy. Nie nadawał się on do prowadzenia zajęć szkolnych z powodu licznych uszkodzeń. Od jesieni 1945 r. do wiosny 1946 r. w budynku prowadzono remont. W latach 1946–2015 był on wykorzystywany na potrzeby szkół zawodowych, a w roku 2018 został zaadaptowany na pomieszczenia biurowe Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego (zob. J. Załęska-Kaczko, *Architektura Gimnazjum Macierzy Szkolnej...*, s. 427).

⁴⁵ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 10.

⁴⁶ Bernard Janik (1904–1977) – pedagog, filolog i germanista, od 1927 r. organizator i nauczyciel szkoły i kursów dla młodzieży i dorosłych polskiej kolonii górniczej w Heerlen w Holandii. Od 1 VIII 1932 r. nauczyciel języka niemieckiego w GP w Gdańsku. Po ustaniu działań wojennych powrócił do Gdańska 8 IV 1945 r., został dyrektorem I PGiL, którym kierował do 31 VII 1948 r. (zob. AAN, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie [dalej MWRiOP], 2/14/0/6/3009, Pismo w sprawie założenia szkoły polskiej w Holandii, 13 X 1927 r., k. 4; *ibidem*, Życiorys Bernarda Janika, 1 VII 1932 r., k. 35–36; B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 158–159; *Kronika i pamięć 1945–1954*, zebrał i oprac. W. Dobosz-Tempski, Gdańsk 2015, s. 145–150).

w GP)⁴⁷, Franciszek Kitowski, Józef Wełniak (były nauczyciel matematyki w GP)⁴⁸ i Adam Zaczek. Wkrótce dołączyli kolejni dawni wykładowcy GP, m.in. wzmiankowany już Marcin Dragan oraz Maria Putowska⁴⁹. Wspólnie z pozostałymi nauczycielami (w tym z pedagogami niezwiązanymi wcześniej z GP)⁵⁰ odwzorowywali model pracy wychowawczej realizowany w Gimnazjum Polskim.

Jednym z zasadniczych elementów tego modelu była relacja nauczyciel–uczeń. Wieloletni dyrektor GP Jan Augustyński⁵¹ nazywał placówkę „wyspą słoneczną, radosną”. Pisał: „[...] wygnano [...] terror, karcery, kary cielesne jako środki wychowawcze. Na każdym kroku otacza dziecko życzliwość, opieka prawdziwie rodzicielska, współczucie, tliwość i miłość. Oto jakimi uczuciami nacechowane są wzajemne stosunki nauczycieli i wychowanków”⁵². Pedagog nie był jedynie osobą przekazującą wiedzę, ale przede wszystkim mentorem, inspiratorem do podejmowania aktywności, w niektórych sytuacjach – partnerem we wspólnym działaniu⁵³, a także osobą, z którą uczeń może podzielić się problemami natury osobistej⁵⁴. „Grono nauczycieli-wychowawców [Gimnazjum Polskiego] [...] we wszelkich poczynaniach i akcjach wychowawczych odwoływało się do młodzieży samej, do jej inicjatywy i pomysłowości, pobudzając ją do rzeczowej dyskusji, podejmowania określonych zadań i konkretnej ich realizacji na drodze do ambitnego współzawodnictwa [...]. Ich [czyli nauczycieli] naczelnym zadaniem było dogłębne poznawanie każdego ucznia, jego uzdolnień i zainteresowań, a przede wszystkim warunków domowych, sytuacji materialnej, stanu zdrowia itp.”⁵⁵ Podstawowymi powinnościami nauczyciela wobec ucz-

⁴⁷ Barbara Mielcarzewicz (1907–1988) – pedagog, bibliotekarz, od 15 X 1930 r. nauczycielka w GP w Gdańsku. W latach 1930–1934 uczyła języka niemieckiego, później także języka francuskiego. Powróciła do Gdańska 7 V 1945 r. i zgłosiła się do pracy w I PGiL. Nauczała – tak jak w GP – języków niemieckiego i francuskiego. Obowiązki te pełniła do 30 IX 1947 r. (zob. AAN, MWRiOP, 2/14/0/6/4381, *Życiorys Barbary Mielcarzewicz*, b.d., k. 22; *ibidem*, Zaświadczenie o pracy w Gimnazjum Polskim, 4 II 1937, k. 49; B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 170–171).

⁴⁸ Józef Wełniak (1907–1969) – matematyk, pedagog, od 20 X 1933 r. nauczyciel matematyki w GP w Gdańsku. Powrócił do Gdańska 8 IV 1945 r. W latach 1945–1947 pracował w I PGiL (zob. AAN, MWRiOP, 2/14/0/6/6454, *Życiorys Józefa Wełniaka*, 9 V 1935 r., k. 15; B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 201–202).

⁴⁹ Maria Putowska (1900–1965) – pedagog, nauczycielka rysunku i robót ręcznych, od 1932 r. pracowała w GP w Gdańsku. Powróciła do Gdańska 1 sierpnia 1945 r. i objęła posadę nauczycielki robót ręcznych w I PGiL. Swoje obowiązki w placówce pełniła do końca roku szkolnego 1947/1948 (zob. B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 183–184).

⁵⁰ Z danych Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego wynika, że w Gdańsku w roku szkolnym 1946/1947 w I Państwowym Gimnazjum i Liceum pracowało już 55 nauczycieli (zob. APG, 1178, 134, *Nauczyciele zatrudnieni w 1946/1947 r.*, b.d., k. 3).

⁵¹ Jan Augustyński (1878–1943) – filolog klasyczny, wiceprezes Zarządu Gdańskiej Macierzy Szkolnej, w latach 1925–1939 dyrektor GP w Gdańsku. Odpowiedzialny m.in. za rozbudowę szkoły i wyposażenie jej w pracownię, bogaty księgozbiór biblioteczny oraz pomoce naukowe (zob. AIPN Gd, 1197/3, *Kserokopia publikacji W 35-lecie założenia Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, [1957 r.], k. 10–11; B. Janik, *Życiorysy pracowników...*, s. 143–145).

⁵² *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku za rok szkolny 1937/38*, Gdańsk 1939, s. 22.

⁵³ Wielu profesorów GP poza pracą zawodową rozwijało działalność społeczną, kulturalną, naukową i artystyczną, inspirując do podobnej aktywności swoich podopiecznych (zob. *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1928/29*, Gdańsk 1929, s. 45).

⁵⁴ T. Adamczyk, *Organizacja pracy wychowawczej...*, s. 2.

⁵⁵ Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania...*, s. 203.

nia były: budzenie zainteresowań, wyrabianie samodzielności i wewnętrznej dyscypliny, zachęcanie do niezależności, wskazywanie na korzyści płynące z wytężonej pracy⁵⁶.

Taką wykładnią kierowało się również grono pedagogiczne I PGiL. Nauczyciele pielęgnowali indywidualizm i podmiotowość uczniów, motywowali do rozwijania zainteresowań i pasji, starali się na różne sposoby wspierać podopiecznych – nie tylko w nauce, lecz także na poziomie emocjonalnym.

Należy dodać, że wśród pierwszych uczniów I PGiL byli także wychowankowie przedwojennego GP. „Niektórzy przetrwali obozy koncentracyjne, inni wrócili z wygnania, z przymusowej pracy” – wspominał dyrektor Janik⁵⁷. „Spotykałem się z przedwojennymi kolegami, współuczniami Polskiego Gimnazjum z czasów Wolnego Miasta [...]. Tworzyliśmy grupę około dziesięciu dawnych gdańszczan; skontaktowaliśmy się z panem Bernardem Janikiem, jednym z naszych przedwojennych profesorów gimnazjalnych, który już działał [...] w sprawie uruchomienia szkoły. Powstała szkoła, która odpowiadała naszym potrzebom [...]. Mieliśmy do nich [czyli nauczycieli] szczęście [...]. Nasz dyrektor pozyskał najlepsze siły. Nasz wykładowca języka polskiego był wprost fantastyczny. Ponieważ nie mieliśmy podręczników, potrafił dzień w dzień w najpiękniejszej polszczyźnie dyktować historię i analizę literatury” – zapamiętał Zygmunt Warmiński, uczeń GP oraz absolwent I PGiL z roku 1946⁵⁸. „Mieliśmy szczęście do dobrego i oddanego nauczaniu grona nauczycieli [...]. Z perspektywy dziesiątków lat, które minęły od tamtych dni, łatwiej ocenić wysiłek, trud i serce, jakie wówczas nasi wychowawcy wkładali w nauczanie i wychowanie rozbrykanych, a nawet zdemoralizowanych przeżyciami wojennymi młodych ludzi – dla których byli prawdziwymi przyjaciółmi – w ich drodze do dorosłości” – oceniał po latach Jerzy Szapowałow, maturzysta I PGiL z 1947 r.⁵⁹ „Gdy rozpocząłem naukę [w I PGiL] w 1948 r., większość nauczycieli to byli starsi, doświadczeni, przedwojenni pedagodzy [...]. Z małymi wyjątkami było to znakomite grono pedagogiczne” – wspominał Zbigniew Rydel⁶⁰.

Inną podstawową zasadą wychowawczą, realizowaną zarówno w GP, jak i I PGiL, było kształtowanie – poprzez działalność samorządu uczniowskiego, organizacji młodzieżowych i kółek zainteresowań – „kultury woli”⁶¹.

Podobnie jak w GP, również w powojennym I PGiL, grono pedagogiczne zachęcało uczniów do samorządności. W 1946 r. z inspiracji nauczyciela Feliksa Janusa powstała centrala samorządowa pod nazwą „Bratnia Pomoc I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku”⁶², nawiązująca do przedwojennej organizacji uczniowskiej działającej w Gimnazjum Polskim, tj. „Bratniej Pomocy”, oraz samorządu uczniowskiego GP, występującego początkowo jako Centrala Delegatów Klasowych, później jako Komisja

⁵⁶ M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 26.

⁵⁷ AILO, Księga pamiątkowa. Wspomnienie Bernarda Janika opublikowane 26 IV 1975 r. z okazji zjazdu absolwentów w jednodniówce „Nasza szkoła”, b.d., b.p.

⁵⁸ Z. Warmiński, *Gdańsk. Moje Korzenie*, Gdańsk 2013, s. 227–231.

⁵⁹ *Jedna fotografia, wiele wspomnień – wspomnienie Jerzego Szapowałowa* [w:] *Gdańska Jedyńka. 60 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–2005)*, Gdańsk 2005, s. 26.

⁶⁰ Pisemna relacja Zbigniewa Rydla, udzielona autorowi 1 III 2015 r. (kwestionariusz w zbiorach autora).

⁶¹ K. Sroczyńska-Wyczańska, *Wprowadzenie...*, s. 7–8.

⁶² AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 51.

Centralna⁶³. Cele samorządów GP przed 1939 r. oraz I PGiL po 1945 r. pozostawały zbieżne. Były to m.in.: organizowanie pomocy naukowej słabszym w nauce i pomocy materialnej uboższym kolegom (dbanie o poczucie wspólnoty); współdziałanie z organizacjami o typie społeczno-kulturalnym; podnoszenie kultury przez zakładanie świetlic, czytelni, gazetek szkolnych, organizowanie odczytów, wycieczek, imprez muzycznych; podnoszenie sprawności fizycznej przez organizowanie imprez sportowych; podnoszenie poziomu życia koleżeńkiego przez organizowanie zabaw szkolnych; dbanie o porządek i dyscyplinę w klasach oraz na korytarzach⁶⁴. W ramach samorządu uczniowskiego w I PGiL powołano spółdzielnię „Bratniej Pomocy” w celu „wyrobienia gospodarczego”⁶⁵. Jedną z aktywności „spółdzielczych” było prowadzenie sklepiku uczniowskiego. Nosił on nazwę „Kup sam” i był koordynowany przez prefekta szkoły, dominikanina o. Stanisława Dobeckiego. Na stole stojącym na korytarzu leżały pisma i książki, obok znajdowały się tacka na pieniądze oraz cennik. „Uczniowie sami biorą sobie, co im się podoba, a pieniądze kładą na tackę. Jest to ćwiczenie w uczciwości, której tak bardzo potrzeba w naszym społeczeństwie”⁶⁶. Sklepik prowadzony przez uczniów funkcjonował również w Gimnazjum Polskim⁶⁷.

Elementem wspólnym dla obu szkół była obecność licznych kół zainteresowań. W GP były to: Koło Miłośników Języka Ojczystego, Klub Sportowy „Bałtyk”, Koło Historyczne im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Koło Krajoznawcze, Koło Miłośników Książki, Koło Muzyczne, orkiestra, Chór Męski „Barbiton”, Koło Filatelistyczne, Koło Filozoficzne, Koło Fotograficzne, Koło Przyjaciół Ptaków, Koło Miłośników Robót Ręcznych, Koło Miłośników Sceny, Koło Przyjaciół Harcerstwa⁶⁸. W I PGiL w latach 1945–1947 funkcjonowały: Koło Krajoznawcze im. Bernarda Chrzanowskiego, Koło Świetlicowe, Klub Sportowy „Grunwald”, Koło Przyjaciół Harcerstwa, Koło Fizyczne, Koło Przyrodnicze, Koło Filozoficzne, Koło Filologiczne, Koło Pracy Charytatywnej, szkolne chór i orkiestra⁶⁹.

Po 1945 r. w ramach I PGiL działało wiele organizacji o proveniencji przedwojennej, funkcjonujących wcześniej także w GP, których cele i zadania pozostawały zbieżne z celami poprzedników. Były to m.in. wzmiankowana „Bratnia Pomoc”⁷⁰, Związek Harcerstwa

⁶³ Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania...*, s. 203.

⁶⁴ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 52; Z. Rynduch, *W 50-lecie powstania...*, s. 203–204; M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 46–47; E. Kuffel, *Komisja Centralna [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 111–124.

⁶⁵ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 69.

⁶⁶ *Ibidem*, k. 64.

⁶⁷ M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 46.

⁶⁸ *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1932/33...*, s. 67–76; *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1933/34*, Gdańsk 1934, s. 45; *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku za rok szkolny 1937/38...*, s. 29–39; AIPN Gd, 1197/3, Kserokopia publikacji *W 35-lecie założenia Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, [1957 r.], k. 20; M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 53, 62; *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 95–179; H. Dzieńis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 394–400.

⁶⁹ APG, 1178, 133, *Sprawozdanie roczne dyrekcji I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku za rok szkolny 1946/1947*, b.d., k. 148; AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 25, 53–54, 68, 95.

⁷⁰ W I PGiL „Bratnia Pomoc” pełniła funkcję zarówno samorządu szkolnego, jak i organizacji zajmującej się tzw. samopomocą koleżeńską. W GP oddzielnie funkcjonowały samorząd uczniowski (Centrala Delegatów Klasowych, później jako Komisja Centralna) oraz „Bratnia Pomoc”.

Polskiego (harcerstwo męskie i żeńskie), Młodzieżowy Polski Czerwony Krzyż, Liga Lotnicza (w GP Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej), a także Liga Morska (w GP Liga Morska i Kolonialna)⁷¹.

Ostatnia z wymienionych organizacji w obu szkołach realizowała fundamentalną dla obu placówek koncepcję wychowawczą „zbliżenia młodzieży do morza”. Idea ta wprost nawiązywała do jednego z podstawowych punktów programu GP⁷². W ramach Ligi Morskiej i Kolonialnej w GP prowadzono m.in. biblioteczkę o tematyce marynistycznej, wykonywano prace z zakresu modelarstwa okrętowego, a także organizowano rejsy po Bałtyku⁷³. Podobną aktywność podjęto w ramach Ligi Morskiej w I PGiL. „Grono nauczycielskie pracuje nad wyrównaniem poziomu wiadomości w każdej klasie i stawia sobie za cel wyrobienie typu »człowieka morskiego« – nastawionego psychicznie na życie związane z morzem. Ten typ – jako oddalony jeszcze ideał – koordynuje wysiłki nauczycieli nad scaleniem różnorodnego materiału młodzieżowego w jedną bryłę, daje wytyczne wszystkim przedmiotom nauczania” – odnotowano w kronice szkolnej⁷⁴. W bibliotece I PGiL powstał dział książek poświęcony morzu, utworzono kółko przyrodnicze zajmujące się badaniem fauny i flory morskiej, a jednym z przedmiotów było modelarstwo okrętowe. Z kolei na lekcjach wychowania fizycznego stawiano przede wszystkim na pływanie, wioślarstwo i żeglarstwo. Ważnym elementem wychowania morskiego były wycieczki statkami po Zatoce Gdańskiej i Motławie⁷⁵.

W obu szkołach – zarówno w GP, jak i I PGiL, istotny wpływ na kształtowanie młodzieży miały „zasady religijno-moralne”⁷⁶, a ważną rolę w procesie wychowawczym odgrywały osoby duchowne⁷⁷. Programy obu placówek z zakresu religii nie ograniczały się tylko do godzin lekcyjnych. W GP w ciągu roku szkolnego „organizowano dla młodzieży rekolekcje, spowiedź i komunię kwartalną”⁷⁸, odprawiano nabożeństwa przed świętami państwowymi i uroczystościami patriotycznymi z udziałem uczniów, a jedną

⁷¹ Wymienione zostały jedynie te organizacje, które działały w obu placówkach (zob. AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 52, 68, 95; APG 1178, 133, Sprawozdanie roczne dyrekcji I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku za rok szkolny 1946/1947, b.d., k. 148; *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1932/33...*, s. 67–73; *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego...*, s. 29–39; M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 53, 62; *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 95–179; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 394–400).

⁷² M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 17.

⁷³ K. Sroczyńska-Wyczańska, *Liga Morska i Kolonialna* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 168; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 395–397.

⁷⁴ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 20.

⁷⁵ *Ibidem*, k. 20, 49–50.

⁷⁶ K. Sroczyńska-Wyczańska, *Religia* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 26.

⁷⁷ Prefektami w GP byli kolejno: ks. Leon Miszewski, ks. Franciszek Rogaczewski, ks. Franciszek Komorowski, ks. Stanisław Nagórski, ks. Marian Górecki. Z kolei w IPGiL ważną osobą uczestniczącą w życiu szkoły był dominikanin o. Stanisław Dobecki, kapelan Związku Harcerstwa Polskiego i prefekt placówki w latach 1945–1947. Duchowny ten w żeńskiej drużynie harcerskiej założył Kółko Żywego Różańca (zob. K. Sroczyńska-Wyczańska, *Przedmioty i treści nauczania* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie...*, s. 27; AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 24).

⁷⁸ K. Sroczyńska-Wyczańska, *Religia...*, s. 27.

z najaktywniejszych organizacji szkolnych była Sodaliczja Mariańska (męska i żeńska)⁷⁹. Z kolei w I PGiL w każdą niedzielę o godz. 9.00 uczniowie i pedagodzy uczestniczyli we mszy św. w kościele dominikańskim pw. św. Mikołaja. Przedstawiciele szkoły brali również udział w rekolekcjach, uroczystych Eucharystiach z okazji rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego oraz w nabożeństwach w okresie świąt Wielkiej Nocy i Bożego Narodzenia⁸⁰. W kwietniu 1947 r. doszło do spotkania uczniów i pedagogów z rządcą diecezji gdańskiej, administratorem apostolskim, ks. Andrzejem Wronką⁸¹, który odwiedził szkolny zakład naukowy⁸². Miesiąc później młodzież wraz z dyrektorem i gronem nauczycielskim wzięła udział w procesji Bożego Ciała⁸³.

Trudno wskazać dokładną datę, konkretny moment wyznaczający wygaszenie tradycji oświatowych GP w ramach I PGiL. Po II wojnie światowej, w okresie 1945–1947, kiedy pozycja nowych władz nie była jeszcze ugruntowana, I PGiL, podobnie jak inne szkoły średnie w kraju, mogło cieszyć się względną swobodą i niezależnością⁸⁴. Zauważali to sami działacze komunistyczni, którzy w marcu 1947 r. pisali o szkolnictwie, że „stanowi jeden z najbardziej opóźnionych w procesie demokratycznej przebudowy odcinków”⁸⁵.

Po sfałszowanych wyborach do sejmu w styczniu 1947 r., wyeliminowaniu legalnej opozycji oraz – w znacznym stopniu – podziemia niepodległościowego władze komunistyczne zdobyły dominującą pozycję w państwie, co pozwoliło przystąpić do następnego etapu budowy „nowego ustroju”, przejścia z dotychczasowej „pozycji defensywnej do zdecydowanej i szerokiej ofensywy ideologicznej”⁸⁶. Jej istotną częścią stało się poddanie polskiego społeczeństwa – w tym również środowisk nauczycielskiego oraz młodzieżowego – kontroli ideologicznej, politycznej i organizacyjnej⁸⁷. Już w kwietniu 1947 r. Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej nakreśliło priorytety zwią-

⁷⁹ M. Koprowska, *Sodaliczja Mariacka* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięćciolecie...*, s. 131–132; M.W. Urbanek, *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego...*, s. 53; H. Dzienis, *Gimnazjum Polskie...*, s. 396–397.

⁸⁰ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 61; P. Perkowski, *Gdańsk – miasto od nowa*, Gdańsk 2013, s. 158.

⁸¹ O działalności ks. Andrzeja Wronki w diecezji gdańskiej zob. m.in.: E. Kleinert, *Administrator apostolski diecezji gdańskiej (1945–1951)*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 1977, t. 21, nr 1–4; P. Szczudłowski, *Szykany władz wobec administratora apostolskiego diecezji gdańskiej ks. Andrzeja Wronki (1945–1951)*, „Folia Pomeraniae” 1997, nr 2.

⁸² AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 37.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Zdarzało się jednak, że także w okresie 1945–1947 grono pedagogiczne wraz z wychowankami było instrumentalnie wykorzystywane w różnych akcjach propagandowych, ideologicznych i politycznych, sterowanych ogólnie przez władze państwowe, m.in. pod koniec 1946 r. wszyscy pracownicy I PGiL wraz ze swoimi podopiecznymi zostali zobowiązani do wzięcia udziału w manifestacji, która odbyła się na terenie Stoczni Gdańskiej, dla „zadokumentowania jednolitej woli narodu polskiego do utrzymania granic Polski nad Odrą i Nysą”. Podobne sytuacje zdarzały się częściej (zob. *ibidem*, k. 43, 47, 63).

⁸⁵ AAN, Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, 2/1400/0/7/295/VII/66, Projekt rezolucji oświatowej według stanu z marca 1947 r., b.d., k. 89 (zróżnicowana paginacja).

⁸⁶ *Ibidem*. Więcej o strategiach wychowawczych w latach pięćdziesiątych zob.: B. Wagner, *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009, s. 23–30.

⁸⁷ D. Gałaszewska-Chilczuk, J.W. Wołoszyn, *Od przedszkolaka do studenta. Kryteria selekcji społecznej i politycznej w edukacji lat 1947–1956*, Lublin 2012, s. 42.

zane z przejściem przez władze państwowe pełnego nadzoru nad edukacją, co nazwano „walką o zdobycie naszej młodzieży”⁸⁸. Szkoły państwowe i placówki wychowawcze miały stać się organizatorami życia młodzieży – już według nowych wzorców.

Istotę systemu oświaty w ustroju komunistycznym zdefiniowała w 1947 r. Żanna Kormanowa jako „dążność państwa do dominacji w dziedzinie szkolnej i opiekuńczo-wychowawczej”⁸⁹. Zgodnie z partyjnymi wytycznymi szkoła miała ulec upolitycznieniu („fałszem jest według Lenina szkoła apolityczna”)⁹⁰, realizować narzucany przez rządzących program wychowawczy, którego najważniejszym składnikiem był światopogląd laicki i materialistyczny (ateistyczny), oraz wpływać na wzorce spędzania wolnego czasu, rozrywki, zabawy, wypoczynku⁹¹. Implementowana polityka oświatowa władz komunistycznych, jak słusznie zauważyła Monika Wiśniewska, wyrastała z założeń państwa totalitarnego, którego głównym celem było opanowanie świadomości jednostkowej i społecznej⁹². Upolityczniona szkoła miała stać się kuźnią „nowego człowieka” (idealnego obywatela państwa komunistycznego) – silnego, sprawnego fizycznie, gotowego do poświęceń dla idei, wolnego od egzystencjalnego niepokoju. „Nowi ludzie”, jak wskazywał Krzysztof Kosiński, mieli stanowić „masę” złożoną z podobnie ukształtowanych egzemplarzy⁹³. „Komunistyczny człowiek”, w tym także uczeń liceum, miał stać się anonimową częścią kolektywu, a cała młodzież znaleźć się pod opieką jednej organizacji, która prowadziłaby wychowanie ideologiczne i obejmowała wszystkie dziedziny życia⁹⁴.

Elementy nowego modelu edukacyjno-wychowawczego były stopniowo wprowadzane w szkołach w całej Polsce. Proces ten nie ominął również gdańskiego I Państwowego Gimnazjum i Liceum. Symbolicznym zamknięciem okresu w znacznym stopniu wolnego od marksistowsko-leninowskiej ideologii było zwolnienie pod koniec roku szkolnego 1947/1948 Bernarda Janika⁹⁵. Nowy dyrektor szkoły Stanisław Naszydłowski⁹⁶ w swoim pierwszym przemówieniu podkreślił: „Na lekcjach historii i polskiego będą omawiane zagadnienia ruchu robotniczego, roli partii w życiu narodu. Specjalnie zanalizuje się i omówi treść pieśni »Czerwony Sztandar« i »Międzynarodówki«”⁹⁷.

⁸⁸ Protokół nr 7 posiedzenia Biura Politycznego z dnia 23 kwietnia 1947 r. [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, oprac. A. Kochoński, Warszawa 2002, s. 53–54.

⁸⁹ A. Zechenter, *Zniszczyć kulaka nauki. Uczni i uczelnie w kuźni komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 3, s. 49–51.

⁹⁰ APG, 1280, 3163, Protokół konferencji dyrektorów szkół ogólnokształcących stopnia licealnego, pełnych 11-letnich i rozwojowych w auli Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej w Gdańsku, ul. Wały Piastowskie 6, 13–14 III 1950 r., k. 13.

⁹¹ K. Kosiński, *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, Warszawa 2006, s. 36.

⁹² M. Wiśniewska, *Przedszkola Polski „ludowej”. Ideologizacja instytucji (1944–1965)*, Warszawa 2019, s. 389.

⁹³ K. Kosiński, *Oficjalne i prywatne...*, s. 37.

⁹⁴ Narzędziem służącym do realizacji tego celu był powstały w lipcu 1948 r. w wyniku przymusowego połączenia dotychczasowych politycznych stowarzyszeń młodzieżowych Związek Młodzieży Polskiej (zob. D. Gałaszewska-Chilczuk, J.W. Wołoszyn, *Od przedszkolaka do studenta...*, s. 49; więcej na temat ZMP zob.: M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006).

⁹⁵ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 134.

⁹⁶ Stanisław Naszydłowski, dyrektor „Jedynki” w latach 1948–1949, na stronach kroniki określany był jako „przedstawiciel PZPR w szkole” (zob. *ibidem*, k. 290).

⁹⁷ *Ibidem*, k. 148–149.

Nową politykę oświatową, która w konsekwencji całkowicie wyparła model oparty na tradycjach oświatowych realizowanych w przedwojennym GP, dyrekcja I PGiL zaczęła wprowadzać już w roku szkolnym 1947/1948. Symbolem rozpoczęcia ofensywy ideologicznej w szkole było przygotowanie w lutym 1948 r. akademii „z okazji 30-lecia istnienia Armii Radzieckiej”⁹⁸. Aktywność wszystkich dotychczasowych organizacji szkolnych, a także harcerstwa, była stopniowo ograniczana, by ostatecznie znaleźć się pod nadzorem szkolnego Związku Młodzieży Polskiej (ZMP), w ramach którego „utworzono [...] specjalny referat do spraw innych organizacji przy Zarządzie Szkolnym ZMP”⁹⁹. Skutki zmian modelu wychowawczego obrazuje przeobrażenie kroniki szkolnej, która zaczęła się wypełniać hasłami typu: „Niech żyje Wielki Stalin”, „Niech żyje Armia Radziecka - Armia Wyzwolenia mas pracujących całego świata” albo „Szkoła w państwie socjalistycznym ma charakter wybitnie polityczny i służy ideom państwa socjalistycznego”¹⁰⁰. Dyrektor Naszydłowski, nawiązując do oficjalnej wykładni władz, wskazał też na potrzebę „zmiany oblicza ideologicznego grona nauczycielskiego”¹⁰¹. Szkoła – „wobec przebudowy ustroju szkolnictwa” – otrzymała także nową nazwę: I Państwowa Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Licealnego w Gdańsku¹⁰².

Wyniki analizy zgromadzonego materiału empirycznego pozwalają stwierdzić, że w wymiarze ideowym Gimnazjum Polskie nie zakończyło swej działalności 29 sierpnia 1939 r. Model wychowawczy GP został reaktywowany i – w znacznym stopniu – był realizowany w ramach I Państwowego Gimnazjum i Liceum do roku szkolnego 1947/1948. Ideowa spuścizna GP uwidaczniała się w relacjach nauczyciel–uczeń, strukturze i aktywności samorządu uczniowskiego, działalności organizacji szkolnych o proweniencji przedwojennej, stosowaniu koncepcji pedagogicznych opartych na wychowaniu morskim i religijnym. Nawiązywanie do tradycji GP w I PGiL miało więc wymiar praktyczny, wykraczający poza wzmiankowaną przez Jerzego Głowczyka „duchową łączność z byłą polską szkołą w Gdańsku”¹⁰³. Próba wskrzeszenia tradycji wychowawczych GP została przerwana na skutek implementacji nowej polityki oświatowej władz komunistycznych.

Na marginesie poczynionych rozważań warto zadać pytanie: w jakim stopniu w świadomości historycznej absolwentów I LO funkcjonował (funkcjonuje) fakt reaktywowania po II wojnie światowej idei wychowawczych GP w ramach I PGiL? W rozmowach przeprowadzonych z 31 uczniami „Jedynki” (z różnych okresów historii placówki)

⁹⁸ *Ibidem*, k. 110.

⁹⁹ APG, 1178, 156, Protokół posiedzenia Rady Pedagogicznej z 23 VI 1950 r., b.d., k. 150; AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 200.

¹⁰⁰ AILO, Kronika szkolna, b.d., k. 203.

¹⁰¹ AILO, Kronika I LO w Gdańsku, b.d., k. 172. Nauczyciel nie miał już być „apolityczny”, „oderwany od przemian społecznych”, „przyzwyczajony do chałupniczej, dyletanckiej pracy w warunkach przedwojennych” (zob. S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Warszawa 2005, s. 203; AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, 2/1354/0/1.18.1/237. XVIII.40, Tezy Działu Propagandy, Oświaty i Kultury Komitetu w sprawie przebudowy organizacyjnej pracy kulturalno-oświatowej, b.d., k. 3 [zróżnicowana paginacja]).

¹⁰² AILO, Kronika I LO w Gdańsku, b.d., k. 183; APG, 1280, 3163, Protokół konferencji dyrektorów odbytej w auli I Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Licealnego w Gdańsku, 13–14 III 1950 r., k. 20.

¹⁰³ J. Głowczyk, *Szkolnictwo ogólnokształcące...*, 73–74.

nie pojawiła się informacja potwierdzająca, że respondenci są świadomi tego, że w ich szkole po 1945 r. były kontynuowane tradycje oświatowe przedwojennego Gimnazjum Polskiego¹⁰⁴.

W 1957 r. w 35-lecie powstania GP został zorganizowany zjazd dawnych uczniów. Utworzono Koło Wychowanków byłego Gimnazjum Polskiego w Gdańsku¹⁰⁵, podjęto także inicjatywę wydania książki pamiątkowej¹⁰⁶. Część pierwsza publikacji ukazała się w 1976 r. i stanowiła pokłosie obchodów w 1972 r. 50-lecia założenia GP. Część druga – z okazji 65-lecia założenia GP – ukazała się w 1989 r. Wśród kilkunastu redaktorów obu ksiąg byli nauczyciele GP i I PGiL – Bernard Janik, Marcin Dragan, Barbara Mielcarzewicz¹⁰⁷. Osoby pielęgnujące pamięć o Gimnazjum Polskim i po wojnie uczestniczące w procesie wskrzeszania ducha „gamai” w ramach I PGiL po latach nie przypominały o tym, że w okresie działalności szkoły (1945–1948) wiele elementów z modelu wychowawczego GP zostało przeniesionych na grunt I PGiL. W publikacjach, które osobiście opracowywali i redagowali, unikali wzmianek o podjętym przez siebie wysiłku kontynuacji tradycji oświatowej GP, niejako skazując ten ważny epizod z historii obu szkół na zapomnienie¹⁰⁸. Również w publikacjach okolicznościowych na temat historii I LO nie podkreślano związków między Gimnazjum Polskim a I Państwowym Gimnazjum i Liceum w pierwszym okresie działalności placówki tuż po zakończeniu II wojny światowej¹⁰⁹. To wszystko, jak się wydaje, w zasadniczym stopniu skutkowało (skutkuje) „brakiem świadomości” związków między GP a I PGiL wśród kolejnych pokoleń absolwentów I LO.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku

Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego w Gdańsku (1178): 18, 133, 134, 156;

¹⁰⁴ Relacje absolwentów zostały wywołane przez Jana Hlebowicza w ramach nieopublikowanych jak dotąd badań poświęconych historii I LO w Gdańsku.

¹⁰⁵ APG, 1409, 59, Pismo Komitetu Redakcyjnego Monografii b. Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku do Oddziału Wojewódzkiego Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, 4 IX 1958 r., k. 2.

¹⁰⁶ APG, 1554, 343, Ocena recenzyjna publikacji „Księga pamiątkowa Gimnazjum Polskiego w Gdańsku” autorstwa Mariana Pelczara, 26 X 1974 r., b.p.

¹⁰⁷ APG, 1409, 59, Informacje o wydawnictwie „Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku”, 19 I 1960 r., k. 4; *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolatecie...*, s. 5.

¹⁰⁸ Podobnych informacji zabrakło także w innych publikacjach poświęconych historii GP – „jednodniówce” wydanej z okazji 35-lecia szkoły w 1957 r. czy artykułach Zbigniewa Rynducha (zob. AIPN Gd, 1197/3, Kserokopia publikacji *W 35-lecie założenia Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku*, [1957 r.], k. 1–25; Z. Rynduch, *Gimnazjum Polskie...*; *idem*, *W 50-lecie powstania...*).

¹⁰⁹ AILO, Materiały związane z XX-leciem I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Gdańsku, b.d. b.p.; *Gdańska Jedyńka. 50 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–1995)*, Gdańsk 1995; *Gdańska Jedyńka. 60 lat...*

Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich Zarząd Wojewódzki w Gdańsku (1409): 59;
Obserwatorium Astronomiczne w Gdańsku (3164): 1;
Akta dotyczące Gimnazjum Polskiego w Gdańsku (984): 3;
Gdańskie Towarzystwo Naukowe (1554): 343;
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku (1280): 3163.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie: 2/14/0/6/3009;
2/14/0/6/4381; 2/14/0/6/6454;
Ministerstwo Oświaty w Warszawie: 2/283/0/2.10/1575;
Akta Witolda Suchodolskiego: 2/449/0/4.2/44;
Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie: 2/1354/0/1.18.1/237.
XVIII.40;
Ambasada RP w Berlinie: 2/474/0/5.16/1952;
Ministerstwo Spraw Zagranicznych: 2/322/0/4.2/2437, 2/322/0/4.2/2438;
Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie: 2/1400/0/7/295/VII/66.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku

Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku 1965–1984: 1197/3.

Archiwum I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Gdańsku

Wstęp do kroniki I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku autorstwa Marcina Dragana;
Kronika szkolna;
Księga pamiątkowa. Wspomnienie Bernarda Janika opublikowane 26 kwietnia 1975 r. z okazji
zjazdu absolwentów w jednodniówce „Nasza szkoła”;
Materiały związane z XX-leciem I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Gdańsku;
Wiersz z 1947 r. zapisany w kronice I LO w Gdańsku (bez tytułu, autor nieznany).

Relacje, wspomnienia, pamiętniki, dzienniki, wywiady drukowane

*Jedna fotografia, wiele wspomnień - wspomnienie Jerzego Szapowałowa [w:] Gdańska Jedyńka. 60 lat
I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–2005)*, Gdańsk 2005.
Kronika i pamięć 1945–1954, zebrał i oprac. W. Dobosz-Tempski, Gdańsk 2015.
Warmiński Z., *Gdańsk. Moje Korzenie*, Gdańsk 2013.
Zwarra B., *Wspomnienia gdańskiego bówki*, t. 1, Gdańsk 1984.

Relacje pisemne i ustne (wywołane)

Budzimira Wojtalewicz-Winke, Zbigniew Rydel

Prasa

„Gazeta Gdańska” 1922.

Źródła opublikowane

Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948, oprac. A. Kochański, Warszawa 2002.

OPRACOWANIA

- Adamczyk T., *Organizacja pracy wychowawczej w szkole średniej ogólnokształcącej. Zarys problemów. Referat wygłoszony na konferencji rejonowej w Toruniu dnia 29 lutego 1932 r.* [w:] *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1931/1932*, Gdańsk 1932.
- Andrzejewski M., *I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika* [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2012.
- Augustyński J., *Podstawy prawne, na jakich opiera się polskie szkolnictwo na terenie W.M. Gdańska* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Czartkowski A., *1922–1932. Dziesięć lat istnienia Gimnazjum Polskiego w Gdańsku* [w:] *Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1931/32*, Gdańsk 1932.
- Daniluk J., *Niespokojne lato. Sytuacja w Gdańsku w przededniu wybuchu II wojny światowej (czerwiec–sierpień 1939)*, „Argumenta Historica. Czasopismo naukowo-dydaktyczne” 2015, nr 2.
- Daniluk J., *Powstanie i działalność niemieckiej placówki archiwalnej wojsk lądowych w Gdańsku-Oliwie (1939–1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2012, R. 44, nr 2.
- Dragan M., *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku w latach 1922–1939* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Dzienis H., *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku (1922–1939)* [w:] *Historia gdańskich dzielnic*, t. 2: *Stare Przedmieście*, red. J. Dargacz, K. Kurkowska, Gdańsk 2019.
- Förster F.W., *Wychowanie i samowychowanie. Wskazania zasadnicze dla rodziców i nauczycieli, duszpasterzy i piastunów młodzieży*, Warszawa 1917.
- Gałaszewska-Chilczuk D., Wołoszyn J.W., *Od przedszkolaka do studenta. Kryteria selekcji społecznej i politycznej w edukacji lat 1947–1956*, Lublin 2012.
- Gdańska Jedyńka. 50 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–1995)*, Gdańsk 1995.
- Gdańska Jedyńka. 60 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–2005)*, Gdańsk 2005.
- Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięćciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczynska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Głowczyk J., „Szkolnictwo ogólnokształcące w Gdańsku w latach 1945–1973”, mps pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem K. Trzebiatowskiego, Gdańsk 1977.
- Grzybowski R., *Pięćdziesięciolecie gdańskiej historii wychowania*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2008, nr 24.
- Janik B., *Życiorysy pracowników Gimnazjum Polskiego w Gdańsku* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Juško E., *Struktura organizacyjna szkół powszechnych w powiecie tarnowskim w latach 1918–1939*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2004, t. 32, z. 2.
- Kabzińska Ł., *Idea wychowania moralno-społecznego w programach międzynarodowych kongresów pedagogicznych okresu międzywojennego*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy” 2013, nr 4.

- Kabzińska Ł., *Recepcja poglądów J. Deweya w polskiej pedagogice okresu międzywojennego*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2000, nr 11–12.
- Kerschensteiner G., *Pojęcie szkoły pracy*, Lwów–Warszawa 1934.
- Kleinert E., *Administrator apostolski diecezji gdańskiej (1945–1951)*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 1977, t. 21, nr 1–4.
- Koprowska M., *Sodaliczka Mariacka [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Kosiński K., *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, Warszawa 2006.
- Kuffel E., *Komisja Centralna [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Majorek C., *Ustrój galicyjskiego szkolnictwa ludowego w czasie walki o autonomię i w okresie kampanii rezolucyjnej (1860–1873)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie” 1968, z. 32.
- Mauersberg S., Walczak M., *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Warszawa 2005.
- Mielcarzewicz B., *Biblioteka gimnazjalna [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Możdżeń K., *Strukturalistyczny model rozwoju człowieka J. Piageta w kontekście zagadnień pedagogicznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I, Philosophia-Sociologia” 2009, vol. 34.
- Pelczar M., *Marcin Dragan – długoletni prezes*, „Rocznik Gdański” 1972, t. 32, z. 1.
- Perkowski P., *Gdańsk – miasto od nowa*, Gdańsk 2013.
- Polak H., *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1978.
- Przybyszewski S., *O polskości w Gdańsku [w:] Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Recepcja myśli pedagogicznej Jana Władysława Dawida w XX i XXI wieku*, red. S. Walasek, K. Gandecka, Wrocław 2015.
- Rowid H., *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*, Kraków 1931.
- Rynduch Z., *Gimnazjum Polskie w Gdańsku 1922–1939*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1958, nr 1.
- Rynduch Z., *W 50-lecie powstania Gimnazjum Polskiego w Gdańsku*, „Rocznik Gdański” 1973, t. 31, z. 2.
- Snoch B., *Polska szkoła średnia w Galicji w pierwszych latach wojny 1914/15–1915*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 1999–2000–2001, nr 8–9–10.
- Sołtysik K., *Współpraca domu i szkoły w nauczaniu (praktyczne wskazania dotyczące zorganizowania pracy domowej dziecka) [w:] Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1932/33*, Gdańsk 1933.

- Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku za rok szkolny 1937/38*, Gdańsk 1939.
- Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1928/29*, Gdańsk 1929.
- Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1931/32*, Gdańsk 1932.
- Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1932/33*, Gdańsk 1933.
- Sprawozdanie dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1933/34*, Gdańsk 1934.
- Sroczyńska-Wyczańska K., *Abiturienti Gimnazjum Polskiego – ofiary II wojny światowej* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Sroczyńska-Wyczańska K., *Liga Morska i Kolonialna* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Sroczyńska-Wyczańska K., *Religia* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Sroczyńska-Wyczańska K., *Przedmioty i treści nauczania* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Sroczyńska-Wyczańska K., *Wprowadzenie* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Stępkowski D., *Kształtowanie moralności w warunkach szkolnych – Herbart i poza nim*, „Przegląd Pedagogiczny” 2021, nr 1.
- Stępnik H., *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Gdańsk 1991.
- Szczudłowski P., *Szykany władz wobec administratora apostolskiego diecezji gdańskiej ks. Andrzeja Wronki (1945–1951)*, „Folia Pomeraniae” 1997, nr 2.
- Szczygieł M., *Konstruktywizm Jeana Piageta i koncepcja zmysłu liczby a edukacja matematyczna*, „Edukacja” 2017, nr 1 (140).
- Urbanek M., *Ostatnie chwile Gimnazjum Polskiego* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w sześćdziesięciopięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 2, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Urbanek M.W., *Rola i zadania Gimnazjum Polskiego w Gdańsku* [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Wagner B., *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009.
- Wierzbicki M., *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006.
- Wiśniewska M., *Przedszkola Polski „ludowej”. Ideologizacja instytucji (1944–1965)*, Warszawa 2019.
- Wolter E., *Nowe wychowanie*, „Fides et Ratio. Kwartalnik naukowy” 2014, nr 4 (18).
- Wykaz wychowawców i wychowanków Gimnazjum Polskiego, którzy oddali życie w obronie polskości Gdańska i wolności Polski*, oprac. B. Janik [w:] *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej*

- w Gdańsku (1922–1939). Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum, cz. 1, red. B. Janik, Gdańsk 1976.
- Załęska-Kaczko J., *Architektura Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku w latach 1922–1939* [w:] *Historia gdańskich dzielnic*, t. 2: *Stare Przedmieście*, red. J. Dargacz, K. Kurkowska, Gdańsk 2019.
- Zechenter A., *Zniszczyć kulaka nauki. Uczeni i uczelnie w kuźni komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 3.
- Zubelewicz J., *Pedagogika ogólna Herbarta i jej znaczenie w zarządzaniu klasą szkolną* [w:] M. Maciejczak, L. Stachurski, M. Stelmach, J. Szatan, B. Witowska-Maksimczuk, J. Zubelewicz, *O niektórych wartościach podstawowych (w kręgu filozofii współczesnej)*, t. 2, Truskaw 2015.
- Żukowska L., „Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Gdańsku w latach 1945–1950”, mps pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem G. Berendta, Gdańsk 2008.

Wskrzesić ducha „gamai”. Reaktywacja idei wychowawczych Gimnazjum Polskiego w ramach I Państwowego Gimnazjum i Liceum w Gdańsku (1945–1948)

Otwarte w maju 1922 r. na terenie Wolnego Miasta Gdańska Gimnazjum Polskie było jednym z najważniejszych ośrodków polskości w zdominowanym przez ludność niemiecką mieście. Placówka, nazywana przez uczniów „gamają”, realizowała przede wszystkim swój najistotniejszy cel – umożliwiała dzieciom Polaków obywatelstwa gdańskiego, obywateli polskich stale przebywających w Gdańsku oraz polskich urzędników i funkcjonariuszy zatrudnionych w WMG zdobycie wykształcenia średniego, a w konsekwencji podjęcie studiów na uczelniach wyższych. Gimnazjum Polskie realizowało idee: „szkoły pracy”, „szkoły twórczej”, szkoły, która „tętniła życiem, nie znała rutyny, bierności”, budziła aktywność, podmiotowość, samodzielność ucznia, umiejętnie wykorzystywała jego zainteresowania i zdolności. Działalność placówki została przerwana tuż przed wybuchem II wojny światowej 29 sierpnia 1939 r. Artykuł porusza kwestię dotychczas niepodjętą w historiografii i stanowi próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Czy w utworzonym w 1945 r. I Państwowym Gimnazjum i Liceum w Gdańsku doszło do kontynuacji idei wychowawczych Gimnazjum Polskiego? Jeśli wskrzeszenie działalności Gimnazjum Polskiego miało miejsce, to w jakim wymiarze? W końcu – jeśli doszło do reaktywacji idei wychowawczych Gimnazjum Polskiego w ramach I Państwowego Gimnazjum i Liceum, w jakim stopniu okazały się one trwałe?

SŁOWA KLUCZOWE

szkoła, Wolne Miasto Gdańsk, Gimnazjum Polskie, Gdańsk, I Państwowe Gimnazjum i Liceum, uczniowie, idee wychowawcze

Resurrect the Spirit of “Gamaja”. Reactivation of the Educational Ideas of the Polish Junior High School as Part of the First State Junior High School and Secondary School in Gdańsk (1945–1948)

The Polish Junior High School, opened in May 1922 in the Free City of Gdańsk, was one of the most important centres of Polishness in a city dominated by the German population. The facility, called “gamaja” by the students, primarily achieved its most important goal – it enabled children of Poles of Gdańsk citizenship, Polish citizens permanently residing in Gdańsk, and Polish clerks and functionaries employed at WMG to obtain a secondary education and, consequently, study at universities. The Polish Junior High School implemented the ideas of: a “work school”, a “creative school”, a school that was “bustling with life, knew no routine or passivity”, which aroused the student’s activity, subjectivity, independence, and skilfully exploited their interests and abilities. The activity of the institution was interrupted on 29 August 1939, just before the outbreak of World War II. The article raises an issue that has not been addressed in historiography so far and is an attempt to answer the following research questions: Did the educational ideas of the Polish Junior High School continue in the First State Junior High School and Secondary School in Gdańsk that was established in 1945? If the activities of the Polish Junior High School were revived, to what extent? Finally, if the educational ideas of the Polish Junior High School were reactivated within the First State Junior High School and Secondary School, to what extent did they prove to be sustainable?

KEYWORDS

school, Free City of Gdańsk, Polish Junior High School, Gdańsk, 1st State Junior High School and Secondary School, students, educational ideas

JAN HLEBOWICZ – doktor nauk humanistycznych, autor i współautor książek historycznych, m.in. *Książd w smoczej jamie. Kapłan i żołnierz niezłomny. Życie i działalność ks. Józefa Waląga (1910–1997)* (Gdańsk 2017), *I znowu na Kościół posypały się kary... Zarys dziejów parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Pruszczu Gdańskim w świetle Kroniki parafialnej 1945–1989* (Gdańsk 2012), *Listopad '80. Rzecz o strajkach ludzi oświaty, służby zdrowia i kultury* (redaktor, Gdańsk 2022) oraz wyróżnionej w ogólnopolskim Konkursie im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na Najlepszy Debiut Historyczny Roku *Niepokorni z Topolówki. Działalność niezależna uczniów III Liceum Ogólnokształcącego im. Bohaterów Westerplatte w Gdańsku w latach 1970–1989* (Gdańsk 2013). Autor wystaw oraz artykułów naukowych i popularnonaukowych poświęconych najnowszej historii Polski. Zainteresowania badawcze Jana Hlebowicza koncentrują się wokół polityki wyznaniowej PRL, historii Kościoła Rzymskokatolickiego w rzeczywistości Polski „ludowej”, historii parapsychologii i leczenia niemedyceznego w PRL oraz działalności niezależnej młodzieży w okresie 1968–1990. Obecnie pracownik naukowy Oddziału IPN w Gdańsku. E-mail: jan.hlebowicz@ipn.gov.pl

JAN HLEBOWICZ – PhD in humanities, author and co-author of historical books, including: *Ksiądz w smoczej jamie. Kapłan i żołnierz niezłomny. Życie i działalność ks. Józefa Wałąga (1910–1997)* [Priest in the dragon's lair. A priest and a steadfast soldier. Life and activities of Fr. Józef Wałąg (1910–1997)] (Gdańsk 2017), *I znowu na Kościół posypały się kary... Zarys dziejów parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Pruszczu Gdańskim w świetle Kroniki parafialnej 1945–1989* [And once again penalties fell on the Church... Outline of the history of the parish of Our Lady of Perpetual Help in Pruszcz Gdański in the light of the parish Chronicle 1945–1989] (Gdańsk 2012), *Listopad '80. Rzecz o strajkach ludzi oświaty, służby zdrowia i kultury* [November, 80. A story about strikes by people from the education, health care and culture sectors] (editor, Gdańsk 2022) and *Niepokorni z Topolówki. Działalność niezależna uczniów III Liceum Ogólnokształcącego im. Bohaterów Westerplatte w Gdańsku w latach 1970–1989* [The rebellious ones from Topolówka. Independent activities of students of the 3rd Secondary School named after the. Heroes of Westerplatte in Gdańsk in the years 1970–1989] (Gdańsk 2013), awarded in the national Władysław Pobóg-Malinowski Competition for the Best Historical Debut of the Year. Author of exhibitions and scientific and popular science articles devoted to the recent history of Poland. Jan Hlebowicz's research interests focus on the religious policy of the Polish People's Republic, the history of the Roman Catholic Church in the reality of "people's Poland", the history of parapsychology and non-medical treatment in the Polish People's Republic, and the activities of independent youth in the period 1968–1990. Currently a researcher at the Gdańsk Branch of the Institute of National Remembrance.